

Het man-vrouw debat klaar? Nou nee...

De emancipatiebeweging heeft veel bereikt voor vrouwen en homo's. Maar het bieden van gelijke rechten betekent nog niet dat homo's, lesbiennes en transgenders ook geaccepteerd worden. Wat deviant is wordt op zijn best getolereerd. Wie mee wil tellen moet zich als een hetero-vent gedragen.

HEDY D'ANCONA

Sociologe en voormalig minister en staatssecretaris

In de serie 'romans die onze blik veranderen' in de Groene Amsterdammer van 20 augustus jl. schreef Xandra Schutte over *Een tevreden lach* (1965) van Ronnie Dessaur onder haar pseudoniem Andreas Burnier. Het artikel is een ode aan de schrijfster die afrekende met de topperigheid van de vrouwenliefde uit *The Well of Loneliness*, het beroemde pamflet van Radclyffe Hall, of uit *Eenzaam avontuur* van Anna Blaman. Alleen de titels al maken duidelijk dat het lesbisch bestaan allerm minst een pretje was. Bij Burnier ligt dat anders. Simone, de rebelse hoofdpersoon in het boek, weigert de beperkingen inherent aan het vrouw-zijn. Zowel Dessaur als haar romanpersonage zou daarom volgens Schutte liever een jongen geweest zijn, alhoewel ze inziet dat er vijftig jaar terug heel wat minder te kiezen viel als het om genderdiversiteit ging. In ieder geval beschouwt Schutte *Een tevreden lach* als een reuzenstap in de homo-emancipatie en als een voorloper van de Nederlandse vrouwenbevrijding die in 1968 startte met het essay van Joke Kool-Smit in een themanummer van *De Gids*, gewijd aan onbehagen, en de daaruit

voortvloeiende oprichting van Man Vrouw Maatschappij en de ludieke straatacties van Dolle Mina.

Als medeoprichter van MVM in '68 en het radicaal-feministische maandblad *Opzij*, en als politicus belast met het emancipatiebeleid, heb ik een halve eeuw de ontwikkelingen kunnen volgen. Het wordt tijd om tot een paar conclusies te komen. Zijn onze wensen en eisen van destijds vervuld? Wat wilden we en wat kregen we?

De feministische verlanglijst waarmee we rond 1970 voor de dag kwamen, was achteraf bezien bescheiden. De achterstand van vrouwen op het gebied van onderwijs, arbeidsdeelname en vertegenwoordiging in de politiek moest vanzelfsprekend uit de weg worden geruimd. Vrouwen dienden daartoe bevrijd te worden van de belemmerende voorschriften behorend bij hun rol. Huwelijk, ouderschap, gezin – er waren voor vrouwen totaal andere consequenties aan verbonden dan voor mannen. Weg ermee dus! Het eerlijk delen van taken binnens- en buitenshuis zou het leven voor mannen ook een stuk comfortabeler maken.

Inhalen van achterstanden

Er waren nogal wat vrouwen die van harte meevochten om die omwenteling te bewerkstelligen maar die het als persoon niet af wilden wachten. Zij verkozen een lesbisch bestaan nog voordat ze in het huwelijksbootje ten onder gingen of ze verruilden hun heterobestaan voor het lesbische. Maar die keuzes werden niet alleen gelegitimeerd door een politiek correcte opstelling; het was ook de seksuele bevrijding waarop die van vrouwen meelifte. De introductie van de pil en de gemeenschappelijke strijd voor een abortuswet waarbij de vrouw 'baas in eigen buik' zou zijn, waren belangrijke ingrediënten om de keuzevrijheid voor vrouwen, ook in seksueel opzicht, te vergroten.

De feministische verlanglijst waarmee we rond 1970 kwamen, was heel bescheiden

Het inhalen van achterstanden in een patriarchale cultuur bleek echter weerbarstiger dan we vermoedden. In de eerste plaats omdat het idee dat mannen en vrouwen elkaar aanvullen de romantische verpakking bleek voor een situatie waarin vrouwen meestal aan het kortste eind trokken. Als vrouwen typische mannenberoepen betraden dan daalde de status van zo'n beroep, constateerde Evelyne Sullerot in *Demain les femmes*. En omgekeerd: als voorheen typische vrouwenberoepen aan prestige winnen, dan worden ze door mannen overgenomen. In 1977 schreef Joke Smit in *Vrij Nederland*: 'Daarom zullen wij de patriarchale cultuur pas geliquideerd hebben wanneer mannen en vrouwen niet meer een deel van hun persoonlijkheid buiten spel hoeven te zetten; wanneer kinderen worden opgevoed tot (...) androgyne mensen. (...) Dat gebeurt

alleen als vrouwen beschikken over de helft van de macht.'

Maar het regeringsbeleid, datzelfde jaar uitgedragen door de eerste staatssecretaris voor Emancipatie, Jeltien Kraayeveld, ging nog uit van een inmiddels al kreukelig geworden feministisch eisenpakket: het inhalen van achterstanden, het mogelijk maken van rolwisseling en het herwaarderen van traditioneel aan vrouwen gerelateerde activiteiten. Vooral dat laatste leek me, wijs geworden door Sullerot, een gevaarlijke valkuil. En hoewel we toch niet ontevreden konden zijn over de aandacht die we kregen en nog minder over de interesse van de grote politieke partijen in onze drijfveren, kregen we in de gaten dat de fundamentele maatschappelijke verandering die we beoogden niet van de grond zou komen met een beetje geld en welwillendheid.

Ik stelde het feitelijke probleem aan de orde bij de opening van het academisch jaar van de UvA in 1979, in een verhaal met de titel 'Vrouwen en hun onmacht om macht te verwerven'. Was het de economische afhankelijkheid van mannen die vrouwen gevangen hield in hun positie of was het hun biologisch bepaalde lot dat hen manipuleerde tot seksuele afhankelijkheid, hen deed belanden in geweldsituaties of tot het niet verkozen moederschap? Toen ik in 1981 de opvolger werd van Jeltien Kraayeveld, kreeg ik de kans om die vraag te laten onderzoeken door een aantal vrouwelijke wetenschappers, hetgeen resulteerde in de brochure 'De analyse van het vrouwenvraagstuk'. Dat volgens hen beide factoren verantwoordelijk waren voor de vrouwelijke situatie werd de basis onder de wetgeving op het gebied van seksueel geweld jegens vrouwen en meisjes en voor het regeringsstandpunt dat vrouwen vanaf hun achttiende economisch onafhankelijk dienden te zijn. Maar de passage over mijn beleidsterrein die ik bij premier Van Agt inleverde voor de Troonrede, werd niet geschikt bevonden. Kennelijk zag hij niets in de rol van koningin Beatrix als feministisch activiste. Ik wilde haar laten zeggen dat de achterstand van de vrouw

haar structurele karakter ontleende aan de onderdrukking door de man, die daartoe de macht bezat. Na herhaalde pogingen mijnerzijds restte slechts een slap aftreksel van die ferme tekst.

Gelijke rechten afdwingen

Toch hadden we in de jaren zeventig al indrukwekkende wetenschappers die het onderscheid man-vrouw niet als gegeven beschouwden; die de mannelijke dominantie definieerden als sociale constructie, vastgelegd in masculiene gendernormen. Genderdeviant gedrag werd in de vrouwenbeweging aangemoedigd. Niet alleen door ons pleidooi om machtsverschil aan te pakken, maar ook omdat seksueel gedrag dat niet samenviel met hun gender, door vrouwen zo vrijmoedig en vrolijk werd gepraktiseerd. Door genderdeviant te zijn stel je genderidentiteit ter discussie, aldus Tim Savenije en Jan Willem Duyvendak in hun inhoudsanalyse van artikelen uit de Groene Amsterdammer tussen 1911 en begin deze eeuw. En ze laten ook zien dat een grotere acceptatie van homoseksualiteit begrepen kan worden als een aspect van grotere acceptatie van genderdeviantie die weer kan voortkomen uit verminderde machtsongelijkheid tussen de seksen.

Maar die acceptatie laat zich niet afdwingen, gelijke rechten wel! Vandaar dat vanuit de vrouwenbeweging de roep om een wet waarin gelijke behandeling werd vastgelegd al begin jaren zeventig gehoord werd. In 1973 stelde Man Vrouw Maatschappij een commissie in, waarin ook een aantal COC-leden vertegenwoordigd was om te onderzoeken hoe discriminatie op grond van sekse of burgerlijke staat via wetgeving kon worden bestreden. In 1977 kwam de Emancipatiecommissie die in 1973 door het toenmalige kabinet-Den Uyl was ingesteld – mede dankzij de inbreng van Joke Smit – met een advies waarin ook discriminatie op grond van homoseksuele gerichtheid werd betrokken. Wie kon vermoeden dat de discussie rond die wet zeventien jaar zou du-

ren? Maar als je de commentaren leest op het voorontwerp van de Wet Gelijke Behandeling uit 1982 dan zie je wel hoe ver de opvattingen uit elkaar lagen. Het Centraal Bureau voor het Katholiek Onderwijs meende: 'Uiteindelijk stuit alle homo-erotiek op de ontdekking dat het seksuele in de mens slechts zijn natuurlijke (uit de gestalte af te lezen) vervulling vindt in het andere geslacht'. Lijnrecht daartegenover stond het commentaar van het COC dat het voorontwerp wilde beoordelen in het licht van het effectieve gebruik van de

---

Acceptatie laat zich niet afdwingen, gelijke rechten wel

---

wet in de emancipatiestrijd. Ik citeer: 'Een fundamentele bevrijding van homoseksuele mannen en vrouwen komt pas in zicht indien alle aan het geslacht van mensen gekoppelde onvrijheden en alle aan persoonlijke relaties gestelde beperkingen bestreden worden. Daarom niet alleen discriminatie op grond van homoseksualiteit verbieden maar ook die op grond van andere uitingen die niet in overeenstemming zijn met aan het geslacht gekoppelde normatieve verwachtingen, dus zogenaamd onvrouwelijk of onmannelijk gedrag of op grond van andere relationele of seksuele voorkeuren zoals pedofilie, huwelijk en gezin. Maar ook discriminatie op grond van heteroseksualiteit of biseksualiteit moet verboden worden.'

Dat het hierna tot 25 februari 1991 zou duren alvorens het voorstel voor een Algemene wet gelijke behandeling zou worden ingediend, had vooral te maken met de bijna onoverkomelijke hobbel tussen artikel 1 van de Grondwet waarin het recht op gelijke behandeling is vastgelegd en artikel 23 waarin de vrijheid van onderwijs verankerd is. Als de wet in 1993 in de Kamer wordt behandeld, worden de confessionelen op dit punt tegemoet geko-

men door de 'enkele feit-constructie'; niet een relatie met een gelijkgeslachtelijke partner is een motief voor discriminatie (bijvoorbeeld bij het solliciteren naar een aanstelling op een christelijke school) maar een bijkomende omstandigheid zoals zoenen op straat of samenwonen. Vanachter de regeringstafel, ik was sinds 1989 minister van WVC, beleefde ik het glorieuze moment dat de Wet Gelijke Behandeling eindelijk een Kamermeerderheid verwierf. Ook door het deskundig optreden van mijn collega en vriendin Ien Dales (minister van Binnenlandse Zaken en een Bijbelkenner). En op 10 maart van dit jaar verdween – zelfs zonder stemming in de Eerste Kamer – het 'enkele feit' uit de Algemene wet gelijke behandeling. Het was een van de punten uit het Roze Stembusakkoord dat op 3 september 2012, negen dagen voor de Tweede Kamerverkiezing, door de lijsttrekkers van de seculiere partijen overeen werd gekomen. Er was toen al geregeld dat het afgelopen moest zijn met weigerambtenaren, dat er op scholen voorlichting moest worden gegeven over seksuele diversiteit, dat de rechtspositie van lesbische ouders verbeterd moest worden en dat transgenders hun geslacht in hun geboorteakte kunnen laten wijzigen.

Dat zijn binnen twee decennia belangrijke veranderingen voor de positie van genderdeviante mensen in Nederland. Ze werden voorafgegaan door de openstelling van het huwelijk voor paren van hetzelfde geslacht, inclusief het recht op adoptie, in 2000. Ons land was het eerste waar deze – kennelijk als lakmoesproef beschouwde – gelijkschakeling van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen met heteroseksuelen tot stand kwam. Even slecht is ook gelijk, was mijn opwelling bij het bereiken van die mijlpaal, me herinnerend hoe ik met mijn feministische vriendinnen op het binnenplein van het Amsterdamse stadhuis stond, om bruiden te waarschuwen voor de valkuil waarin ze binnen enkele minuten zouden tuimelen. Maar destijds een valkuil voor hetero-vrouwen in een door mannen gedomineerde wereld.

LHBITTQA

Ziet die wereld er, onder meer door de inbreng van de vrouwenbeweging, na bijna een halve eeuw anders uit?

Voor het inhalen van achterstanden krijg je – althans in Nederland – geen vrouw meer achter een spandoek; dat onrecht is grotendeels uit de wereld. Daarnaast is er veel meer variatie op het thema man-vrouw zichtbaar geworden. Ondersteund door wetenschappelijke analyses is heteroseksualiteit een van de identiteiten naast een steeds langere reeks van letters (LHBITTQA) waarachter zich een rijke variatie aan andere identiteiten bevindt. Maar neem het interview met Valentijn Hingh in de Gay-special van *Het Parool* van 25 augustus. Hingh, een succesvol model die tussen z'n zevende en haar zeventiende is getransgenderd, zegt onder meer dat verwijfde jongetjes veel sneller bij het kennis- en zorgcentrum van de VU terecht komen dan jongensachtige meisjes omdat we bij een jongetje dat vrouwelijke kenmerken vertoont meteen in alle staten zijn. Hoewel ze de coming-out van Caitlin Jenner op de cover van *Vanity Fair* bewonderenswaardig en moedig vindt en een van de belangrijkste momenten voor de gendergemeenschap wereldwijd, zegt Hingh: 'Maar een groot deel van de transgenders heeft niet de middelen om aan een mannelijk of vrouwelijk ideaalbeeld te voldoen. Bovendien zijn er die er bewust voor kiezen geen medische aanpassingen te ondergaan of zich tussen man en vrouw voelen. Ik vind het belachelijk' – aldus Valentijn Hingh – 'dat je zodra je de baarmoeder uitkomt en niemand ook maar iets weet van je persoonlijkheid, er meteen een genderidentiteit op je geplakt wordt. Voor we iemand zijn, zijn we een geslacht. Op veel momenten is je gender bepalend voor wat er in de maatschappij van je verwacht wordt. Dat is een beperking waar ik niet onder wil leven, ook niet nu het lijkt alsof ik lichamelijk het hokje vrouw heb ingekleurd. Ik kleur liever buiten de lijntjes.'

Natuurlijk relateert de uitwaaiing over een uitdijend aantal genderdiversiteiten de vanzelfsprekendheid van de tweedeling tussen mannen en vrouwen. En ongetwijfeld zal op enige afstand dat proces door wet- en regelgeving worden gevolgd. Maar Irene van Hemeelaar, directeur van Pro Gay en organisator van Gay Pride, zegt – in een interview in *Het Parool* van 1 augustus jl. – dat ze half oktober is uitgenodigd om in New York, in The Third Committee van de VN te spreken over verbetering van de positie van vrouwen, en daar zal bepleiten

De scheve verdeling van macht tussen de seksen is helaas nog actueel

dat mensenrechten ook gelden voor LGBTI-vrouwen. Houdt dat in dat vrouwen binnen alle gendervariaties speciale bescherming behoeven? Dat mannen beter af zijn? Uit recente onderzoeken van het SCP blijkt dat de acceptatie van homoseksualiteit is toegenomen. Maar dat liefkozen in de openbare ruimte, hand in hand lopen of zoenen nog steeds weerzin oproept. Minder wanneer het om vrouwen gaat. Kennelijk is het afwijken van gedrag dat is voorgeschreven voor de mannelijke genderrol een serieuzer vergrijp. Dat wat de Amerikaanse socioloog Michael Kimmel eind jaren zeventig betitelde als bijvangst van de tweede feministische golf, de opkomst van *masculinities* – verschillende typen mannelijkheid die naast elkaar bestaan – is niet echt doorgeschoten. Er is ook geen mannenbeweging ontstaan. Wellicht omdat mannen – als categorie – macht en privileges te verliezen hebben waartegen voordelen als minder stress en prettiger seks niet op kunnen.

Uit het al eerder genoemde onderzoek van Duyvendak en Savenije kwam ook naar voren dat afgenomen homonegativiteit toe

te schrijven is aan een ontwikkeling waarin homoseksuelen zichzelf op het niet-seksuele vlak in toenemende mate genderconform zijn gaan presenteren. Het is niet een hypothese die komt bovendrijven als je de gayparade aanschouwt. Door Gerrit Komrij in zijn Mosse-lezing van 2008 beschreven als ‘alle homo’s in een bootje over het water, in een nadrukkelijke manifestatie van blijde grijns en gymnastiekoefeningen. De sportschool danst de polonaise. Een schriele geest in een gezond lichaam. Het volk genietend aan de waterkant.’ Maar die vrolijke uitspatting van eensgezindheid – niet vanwege koningshuis of voetbal – is niet tekenend voor de andere 51 weken van het jaar. De wens om een heteroseksuele man te zijn, is daarbij niet aan de orde. Begerenswaardig is de vrijheid, ook in de openbare ruimte, de vanzelfsprekendheid om het heft in eigen hand te hebben, de onafhankelijkheid. In die zin vormt de hetero-man het referentiekader – nog steeds.

De daarmee samenhangende scheve verdeling van de macht, die wij feministen agendeerden, is helaas nog springlevend. Alleen delen hetero-vrouwen die opvatting nu met hun lesbische zusters, met de bi’s en de inters, de travo’s, de transen en de allies; kortom de *queers*. Ze leggen zich neer bij een cultuur waarin zij bestempeld worden als deviant, en dus naar de marge worden gedrukt om in het beste geval getolereerd te worden. Gelijke behandeling, wettelijk vastgelegd – hoe noodzakelijk ook – moedigt de strijd lust niet aan om de scheidslijn tussen het normatieve en het afwijkende ter discussie te stellen en op te lossen.

Maar opvattingen, waarden en gedragingen van mensen zijn ook niet in steen gehouden; ze kunnen veranderen. In 1978 verscheen een themanummer van *S&D* onder de titel ‘Naar een vijfjarige werkdag; herverdeling van arbeid over de seksen’. Joke Smit stelde in haar bijdrage, ‘De minderheidsgroep met de thuiswaarde’, dat op die manier het onbetaalde werk in de privésfeer en het betaalde werk buitenshuis eerlijker verdeeld zouden worden.

Een dergelijke herverdeling zou bovendien een herverdeling van macht bewerkstelligen. De Partij van de Arbeid schaarde zich in haar Beginselprogramma van 1979 achter deze visie, die in de daaropvolgende decennia echter een stille dood stierf. De tijd besteed aan betaalde arbeid loopt sindsdien voor mannen en vrouwen verder uiteen. Het 'anderhalve kostwinner'-model is de norm; het merendeel van vrouwen met kinderen werkt parttime. Het merendeel van hen verricht daarom ook de onbetaalde arbeid in de participatiesamenleving.

Dat alles vormde wellicht de aanleiding voor het plan waar Martijn van Dam (toen nog Kamerlid) op 3 oktober jl. mee naar buiten kwam: de 4-daagse werkweek van 36 uur. Of

dat idee op een serieuze manier zal worden bekeken betwijfel ik als ik zie hoe de voorliefde van christelijke partijen voor de traditionele kostwinner breed werd uitgemeten in de hoop de 5 miljard euro aan lastenverlichting die het kabinet in petto had, te redden. De m/v-samenleving is voorbij als simpele tweedeling. Maar de heersende cultuur is weerbarstiger. Gelijke behandeling bevredigt ons rechtvaardigheidsgevoel. Maar gelijk aan wie en wat? Zolang de mannelijke heteroseksueel de toetssteen blijft, zullen de meesten die toets niet doorstaan.

Dit is een bewerking van de George Mosse-lezing die Hedy d'Ancona op 10 september hield in Amsterdam.